

Makalenin Türü/ Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi/ Date Received : 08.06.2019
Kabul Tarihi/ Date Accepted : 19.12.2019
Yayın Tarihi/ Date Published : 31.12.2019
Yayın Sezonu/ Pub Date Season : Güz/ Autumn

Cuma Namazının Sıhhati İçin Öngörülen Cemaat Sayısı Üzerine Bir İnceleme

Dr. Abdurrahman CANER*

Anahtar Kelimeler:

Fıkıh
Mezhep
İhtilaf
Cuma
Cemaât

ÖZ

Tevhid dini olan İslâm, hak ve adaletin hâkim olması için Müslümanların bir araya gelip aynı amaç ve hedefe yönelmelerini sağlamak üzere birlikte hareket etmelerini istemiş, uygulamaya dönük bazı taleplerde bulunmuştur. Bu yönüyle ibadetleri önemsemiş, ibadetler içerisinde özellikle namaza ve onun cemaatle kılınmasına ehemmiyet vermiştir. Bilhassa Cuma namazına ayrı bir değer vermiş, onun sahih olabilmesi için diğer ibadetlerde olmayan bazı şartları öne sürmüştür.

İslam âlimleri, cuma namazının cemaatle kılınması gerektiği konusunda fikir birliğine varmış, fakat onun kaç kişiyle kılınması gerektiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Dini vecibeleri doğru anlamak ve onları hayata tatbik etmek için bu ihtilaf noktalarının bilinmesinde yarar vardır. Araştırmamız, eskiden beri süregelen ve uygulamada birbirinden farklılık gösteren bu ihtilafların dayandığı delilleri mezhepler bazında ortaya koyup yanlış algı ve uygulamaların giderilmesine bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmamızda kaynak olarak başta usûl-i fıkıh ve fıkıh olmak üzere tefsir ve hadisle ilgili temel kaynaklar ile sonraki dönemlerde konu hakkında yapılmış çalışmalar esas alınmıştır.

A Study on the Number of the Foreseen Congregation for Friday Pray's Exanctness

Keywords:

Fiqh (Islamic
jurisprudence)
Congregation
Sect
Cuma (Friday)
Conflict

ABSTRACT

Islam, as a oneness religion wanted Muslims to get action to lean to the same purpose and target by getting together for dominating right and justice and demanded some requests as applicable. In this respect, the Islam religion gave importance to the beliefs, and especially, it underlined to pray in the congregation. Especially it gave a distinct significance to Friday pray and to make it precise, and it put forward some conditions that do not exist in the other worships. Islamic scholars reached a consensus about praying Friday pray all together, but they conflicted about the number of people praying. It is beneficial to know these conflicting points to understand the religious duties correctly and carry out them. Our research has two purposes. First, this study aims to uncover evidence of these ongoing conflicts, which differ in practice, based on sects. Second, this article aims to contribute to the elimination of misperceptions and practices. In our study, it based on the primary sources about hadith and interpretation, notably usûl-i fiqh (the principles of fiqh) and fiqh (Islamic jurisprudence) as a source and studies which done in the modern era about this topic.

* MEB Şht. Pyd. Bnb. Zafer Kılıç Anadolu İmam-Hatip Lisesi, E-posta: abdurrahmancaner@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0292-0639>.

Caner, A. (2019). "Cuma Namazının Sıhhati İçin Öngörülen Cemaat Sayısı Üzerine Bir İnceleme", *Academic Knowledge*, 2(2), 121-140. doi.org/10.5281/zenodo.3596366

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/ak> | <mailto:academic.knowledge@yandex.com>

GİRİŞ

Bütün varlıkları, onların içinde bulunduğu mekân ve zaman dilimlerini yaratan Allah'tır. Ancak O, hikmetinin bir gereği olarak bazı insanları diğerlerinden faziletli kıldığı gibi bazı mekân ve zamanları da diğerlerine üstün kılmıştır. Söz gelimi Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve Mescid-i Nebevi diğer mescitlerden ayrı tutulmuş, özellikle buralara yapılan yolculuklar teşvik edilmiştir (Buhârî, 1422, Enbiyâ, 9; Müslim, ts, Mesâcid, 1). Aynı şekilde bazı gün ve gecelere önem atfedilmiş, o zaman dilimlerinin farklı değerlendirilmesi gerektiği nazara verilmiştir. Örneğin Kur'an'ın indirildiği ay olması nedeniyle Ramazan ayının değerine vurgu yapılmış ve bu aya ulaşanların oruç tutması gerektiği emredilmiştir (Bakara, 2/185). Hz. Peygamber de bu ayın faziletini nazara vererek Ramazan orucunu samimi bir şekilde tutanların geçmiş günahlarının bağışlanacağını, bu ayda cennet kapılarının açılıp, cehennem kapılarının kapanacağını, şeytanların zincire vurulacağını ve buna benzer birçok müjdeyi haber vererek bu aydan azami derecede faydalanmak gerektiğini tavsiye etmiştir (Buhârî, 1422, İman, 27; Müslim, ts, Salât, 25; Ebû Dâvûd, ts, Salât, 225). Kadir gecesinin ise bin aydan daha hayırlı olduğu, o gece tan yeri ağarınca kadar meleklerin ve Cebrail'in her türlü emri yerine getirmek için rablerinin izniyle yere indiklerini bizzat Kur'an (Kadir, 97/ 4-5) haber vermektedir.

Cuma günü bazı hususiyetleri barındırması yönüyle diğer günlerden ayrı tutulmuştur. O hususiyetlerin başında cuma namazı yer almaktadır. Cuma namazı haftalık eda edilen toplu bir ibadettir. Bu ibadet sebebiyle cuma günü bayram ilan edilmiş ve bu güne özel bazı uygulamalar konmuştur. Özellikle cuma namazına yüklenen anlam ve onun terki konusundaki uyarılar bu vaktin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (San'ânî, ts, s. 1: 290-291; İbn Kudâme, 1997, s. 3: 165-170).

Cuma namazının ayırıcı vasıfları bulunmaktadır. Âlimler bu ayırıcı vasıfları üç başlıkta ele almışlardır. Bunlar; vücûb sıhhat ve adab şartlarıdır. Çalışmamızla doğrudan alakalı olmadığı için adab konusunu dışarda tutarak sadece vücûb ve sıhhat şartları üzerinde duracağız. Özellikle sıhhat şartlarından olan cemaat sayısı üzerinde yoğunlaşarak konu hakkındaki ihtilaflara delilleriyle birlikte yer vereceğiz. Bu bağlamda kadın, çocuk, misafir ve hasta gibi vücûb şartlarını ilgilendiren ya da vakit, şehir-köy, birden fazla camide kılınma, yetkili birinin izni, hutbe ve cemaat gibi sıhhat şartlarını gerektiren durumların şart koşulan sayıya etkisini mezhepler bazında tespit edip konunun vuzuha kavuşmasına katkı sağlamaya çalışacağız.

Yukarıda zikredilen konu çerçevesinde ele aldığımız bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cuma kelimesinin anlamı, cumanın önemi, vücubiyeti ve sıhhati için ileri sürülen şartlar üzerinde duracağız. Böylelikle okuyucunun zihninde konunun kapsamı hakkında ön bilgi oluşacak ve onu bir bütün olarak anlamlandırması kolaylaşacaktır. İkinci bölümde ise asıl mevzumuz olan cuma namazının sıhhati için ön görülen cemaat sayısı ile ilgili görüşlere ve o görüşlerin delillerine yer vermeye çalışacağız.

1. CUMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Cuma'nın Anlamı ve Önemi

Cem'; toplamak, dağınık olan şeyleri bir araya getirmek anlamında masdar bir kelimedir. İnsan topluluğunun adı manasına da gelen bu lafzın çoğulu cumu' ve cumu'at şeklindedir. Mecma' ise insanların toplandığı yer anlamında ism-i mekândır. Sayı ve çokluk ifade eden şeylere cemaat denir. Buna göre cemaat, sadece insan topluluğu için değil, diğer varlıklar için de kullanılır (Ferâhidî, 2003, s. 1: 259). "İki denizin birleştiği yere vardıklarında" ayetinde kullanılan mecma' ifadesi iki denizin bir araya geldiği yer anlamında olup insan dışındaki varlıklar için kullanılmıştır. "Eliyle omuz ve boynumun birleştiği yere (sirtıma) vurdu" (Buhârî, 1422, Zekât, 53) hadisinde de insan uzuvlarının birleştiği yer için ifade edilmiştir. "Allah, aranızdaki birliği devam ettirsin" sözünde de aynı mana kastedilmiştir (İbn Manzûr, 1119, s. 1: 679). İnsanların bugünde çokça toplanmaları nedeniyle cuma adını alan, Kur'an ve Sünnete farklı türevleriyle birçok yerde kullanılan cuma kelimesi, kendi adını taşıyan sureye de isim olmuştur (Karaman, 1993, s. 8: 85-89).

Cuma gününün Müslümanlar için bayram günü kabul edilmesi ve sadece o günde oruç tutmanın hoş karşılanmaması, o gün için yıkanmanın, hoş kokular sürmenin, güzel ve temiz kıyafetler giyerek cumaya gitmenin teşvik edilmesi o güne verilen önemi göstermektedir. Ayrıca orada hatip hutbeye çıkıncaya kadar yakarış ve ibadetle meşgul olmak, hutbe esnasında sessiz durmak, o günde yola çıkmayı uygun görmemek, mescide gitmek üzere atılan her adıma bir sünnet sevabının verilmesini müjdelemek, cuma hürmetine cehennemde olanlara azabın hafifleteceğini haber vermek, duaların icabet bulduğu saatin o günde olması, o günün bu ümmet için şahit kılınması ve haftanın en hayırlı günü ilan edilmesi gibi özellikler cuma gününün önemini ortaya koyan hususiyetlerden bazılarıdır (İbn Hacer, 2005, s. 3: 140-160; Şirbinî, 1997, s. 1: 413; Şevkânî, 1427, s. 6: 217; San'ânî, ts, s. 1: 290; İbn Abidîn, 2003, s. 3: 3).

Cuma namazı mutlak manada yani, sayı, mekân ve kişilerin durumuna bakılmaksızın farz olduğu kitap, sünnet ve icma ile sabittir (Sahnûn, 1342, s. 1: 164; Şâfiî, ts, s. 1: 200; Serahsî, 1989, s. 2: 21).

1.2. Cuma Namazının Farzı İçin Gereken Şartlar

Cuma namazının farzı bir takım şartlara bağlanmıştır. Bunlar vücut ve sıhhat şartları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Vücut şartları namaz kılan kişiye yönelik iken sıhhat şartları onun dışındaki durumlara bağlanmıştır.

1.2.1. Vücut Şartları

Cuma namazı, akıllı, buluş çağına ulaşmış, hür, erkek, mukim, hastalık, korku, kıyafet yetersizliği, açlık, susuzluk ve benzeri engeli bulunmayan her Müslümana farz-ı ayndır (Serahsî, 1989, s. 2: 21; Şâfiî, ts, s. 1: 201; Şirbinî, 1997, s. 1: 414; İbn Kudâme, 1997, s. 3: 158; Mâverdî, 1994, s. 3: 10). Müslüman ve akıllı olma şartı hem vücut hem de cevaz şartlarındandır. Çünkü bu ikisi teklif ve amel açısından cumayı kılmaya engel teşkil etmektedir (Mâverdî, 1994, s. 3: 10). Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre, çocuk, deli,

baygın kişi, kadın, misafir ve köle olanlara cuma farz değildir. Hz. Peygamber “Cuma, köle, kadın, çocuk ve hasta hariç her Müslümana vaciptir.” (Ebû Dâvûd, ts, Salât, 220; Şâfiî, ts, s. 1: 201) buyurarak bu vasıfta olanları ayrı tutmuştur.

Sayılan grupların cumayı kılmaktan muaf tutulmasının hikmeti şöyle izah edilmiştir: Misafirin cuma kılması için şehre gitmesinde bir meşakkat vardır. O, çoğu zaman cumaya giderken geride kalan eşyasını koruyacak kimse bulamaz. Bu sıkıntıyı defetmek için cuma kılma sorumluluğu üzerinden kaldırılmıştır. Köle efendisinin hizmetiyle meşgul olmak durumundadır. Kölenin cumaya gitmesi durumunda efendisi zarar görecektir. Bu zararın defi için cumayı kılma sorumluluğu köleden kaldırılmıştır. Ancak vakit namazlarındaki sorumluluk kaldırılmamıştır. Çünkü efendisinin zararı söz konusu değildir. Kadın da kocasının ve evinin hizmetiyle meşgul olmak durumundadır. Aynı zamanda cumaya gitmekle doğacak olan fitnelere korunmak için cumayı kılmaktan muaf tutulmuştur. Hasta olan kişi de cumaya gitme ve orada bekleme sıkıntısına maruz kaldığından sorumluluğu kaldırılmıştır (Serahsî, 1989, s. 2: 22; Mevsilî, 2010, s. 1: 109). Ebu Hanife’ye (ö.150/767) göre âma olan kişi, yukarıda sayılan özür grubuna dâhildir. Her ne kadar onun elinden tutup mescide götürülecek biri olsa dahi durum değişmez (Serahsî, 1989, s. 2: 23). Ebu Yusuf (ö.182/798) ve Muhammed’e (ö.189/805) göre onun elinden tutup götürülen biri olması halinde âma kişi gitmek durumundadır. Çünkü o sadece yol bulamamaktadır (Nureddîn Ali, 1997, s. 1: 402).

Hanefi mezhebine göre zikredilen özür gruplarının cuma namazını eda etmeleri durumunda onların cuması sahih olacaktır. Onlar konuyla ilgili şu hadisi zikretmektedirler. “Kadınlar Hz. Peygamberle beraber cuma namazını kılıyorlardı. Onlara “Siz cumaya gelirken koku sürmeyiniz.” deniliyordu.” Burada, kadınların üzerinden cuma sorumluluğunun kaldırılması namazın kendisinden değil, onun dışında olan bir sıkıntı ve zararı def etmek durumundan kaynaklanmaktadır. Sıkıntı ve zararla baş etme (örneğin özür halinden temizlenme) imkânı olması halinde onların kıldıkları cuma namazı sahih olacaktır (Serahsî, 1989, s. 2: 23).

Kadın, çocuk, hasta, köle ve yolcu gibi kendilerine farz olmadığı halde cuma namazına giden kişilerle cumada şart koşulan sayının tamamlanıp tamamlanmayacağı meselesinin çalışmamızla bağlantılı olması önem arz etmektedir. Bu sebeple mevzu ile ilgili görüşlere yer vermemiz faydalı olacaktır.

Hanefilere göre belirtilen özür gruplarının şart koşulan sayıya dâhil olması için onların imamlık yapabilecek özelliklere sahip olmaları gerekir. Buna göre cemaat için öngörülen üç kişi içerisinde kadın ve çocuk bulunmamalıdır. Ancak onlardan biri köle ve misafir olması halinde Cuma namazı sahih olacaktır. Çünkü bu ikisi gerektiğinde imamlık yapabilme imkânına sahiptir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Tahâvî, 1995, s. 1: 330).

Şâfiî imamlardan Mâverdi (ö.450/1058), konuyla ilgili şöyle bir tasnifte bulunmaktadır:

Cuma namazı kendilerine farz olan ve kıldıkları takdirde kendileriyle sayının tamamlanacağı kişiler; akıllı, ergen, hür, erkek ve mukim olanlardır.

Kendilerine cuma namazı farz olduğu halde sayıya dâhil olmayan kişiler; ticaretle uğraşmak ve ilim tahsil etmek için ikamet yeri dışında oturanlardır. Bunlar cumayı eda etseler de gerekli olan sayıya dâhil edilmezler.

Kendilerine cuma namazı farz olmadığı halde sayıya dâhil olabilecek kişiler, hasta olanlardır. Bunlar cumayı kılmaları durumunda sayıya dâhil edileceklerdir. Aslında meşakkat nedeniyle cuma namazı bunlara farz kılınmamıştır. Ancak bu durumdakiler, cuma günü camiye gelerek özür durumlarını ortadan kaldırdıklarından sayıya dâhil olacaklardır.

Kendilerine cuma namazı farz olmadığı için sayıya dâhil edilmeyen kişiler; kadın, çocuk, köle ve misafirlerdir. Hz. Peygamber “*Cuma, Köle, kadın, çocuk ve hasta hariç her Müslümana vaciptir.*” buyurarak bu vasıfta olanları ayrı tutmuştur. Bunlar cumada hazır bulunsalar da özürleri devam edeceğinden sayıya dâhil edilmeyeceklerdir (Mâverdî, 1994, s. 3: 11).

Şâfiî mezhebi prensipte hapiste olanlara cumanın farz olmadığını kabul etmekle birlikte yöneticilerin, onlar için böyle bir imkân hazırlama görevini de öngörmektedir. Bunun yanında orada sayı kırka ulaşım imkânlar da mevcut olması halinde cuma namazını kılacaklardır. Onların içerisinde cuma namazını kıldırarak kişi olmaması ve bir araya gelmelerinde bir sakınca görülmemesi durumunda dışarıdan birinin gidip bu görevi yapması gerekecektir (Şâfiî, ts, s. 1: 201).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığına göre Hanefiler, cumanın sıhhati için alanı geniş tutmuş, kadın ve çocuk hariç vücut şartlarını taşıyan her kişinin cuma cemaati için öngörülen sayıya dâhil olabileceğine hükmetmiştir. Şafiiler ise konuyla ilgili çerçeveyi daha dar tutmuş, zikredilenlere ilave olarak köle, misafir talebe ve tüccarların cumanın sıhhati için şart koşulan sayıya dâhil edilmeyecekleri sonucuna varmıştır.

1.2.2.Sıhhat Şartları

Fakihler, cuma namazının sahih olması için bazı şartlar ileri sürmüştür. Bu şartlar; vakit, şehir veya daru'l-ikame, cumanın tek camide kılınması, hutbe ve cemaat şeklinde ifade edilmiştir. Hanefiler sayılanlara devlet başkanının veya onun izninin olmasını da ilave ederken Şafiiler ve Hanbeliler, cemaatte bulunması gereken sayıyı eklemiştir. Fıkıh kitaplarında zikredilen şartların her biri detaylı bir şekilde ele alınmış ve işlenmiştir. Çalışmamızın alanı sınırlı olması nedeniyle sıhhat şartlarıyla ilgili ileri sürülen görüşlere ayrıntılı yer vermeyeceğiz. Ayrıca kaynaklarda belirtilen sıhhat şartlarını oraldaki önem sırasını göre değil, kendi çalışmamıza göre sıralayacağız. Konumuzun alanını teşkil eden cemaat ve sayı şartına ise ikinci bölümde müstakil olarak ele alacağımızdan bu başlıkta yer vermeyeceğiz.

Vakit

Âlimlerin çoğunluğuna göre cuma namazının vakti, öğle namazın vaktidir (İbn Rüşd, 1415, s. 1: 381; Mevsîlî, 2010, s. 1: 109; İbn Âbidîn, 2003, s. 3: 4 San'ânî, ts, s. 1: 291). Onlar konuyla ilgili şu iki hadisi delil getirmektedir. Hz. Peygamber, hicret etmeden önce Mus'ab b. Umeyr'i Medine'ye gönderdiğinde ona “*Güneş (zevalden) batıya doğru meylettiğinde onlara cuma namazını kıldır*” buyurdu. Ayrıca Medineli Es'ad b. Zurâre'ye gönderdiği yazıda “*Yahudilerin cumartesi ibadete hazırlandıkları vakitte sen de cuma günü onlara (Medineli Müslümanlara) iki rekât kıldırmakla Allah'a yakınlaş.*” (İbn Kudâme, 1997, s. 3: 205) buyurdu. Onlara göre bu iki rivayet cuma namazının vaktini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla

beraber Cuma namazı vaktinin öğle namazı vaktinden farklı olduğunu ileri sürenler de vardır. Ahmed b. Hanbel'e göre cuma namazı, öğle namazı vaktinden önce de kılınabilir (İbn Rüşd, 1415, s. 1: 381). Bir rivayete göre İbn Mes'ud duha vaktinde cuma namazını kıldırıştır (Bedruddîn el-Âynî, ts, s. 6: 193). Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in görüşünü desteklese de ulema bu rivayeti "İbn Mes'ud, duha vaktine yakın bir zamanda cuma namazını kıldırıldı" Yani kuşluk vakti öğle vaktine kadar sürdüğüne göre duha vakti çıkar çıkmaz cuma namazını kıldırıldı şeklinde yorumlamışlardır. Râvinin duha vaktinden amacı budur demişlerdir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Bedreddîn el-Âynî, ts, s. 6: 193). Ayrıca burada cuma namazının taciliyet gerektiren bir namaz olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir demişlerdir İbn Rüşd, 1415, s. 1: 381). İmam Malik'e (ö.179/795) göre cuma namazının vakti öğle vakti ile ikinci vaktinin toplamıdır, diğer bir ifadeyle öğle vaktinden akşam vaktine kadardır (Sahnûn, 1342, s. 2: 160). el-Müdevvene'de güneş batana kadar cuma namazının kılınabileceği ifade edilirken bu geciktirmenin istisnâi durumlar için olup olmadığı zikredilmemiştir. Yani oradaki ifade mutlak bırakılmıştır. "Cuma namazı ve kılınma şartları" hakkında çalışma yapan Hamdi Döndüren de İmam Malik'in bu görüşüne yer vermekte fakat bu geciktirmenin gerekçesini açıklamamaktadır (Döndüren, 1987, s. 9). Ancak bunun istisnâi durumlar için söz konusu olması muhtemeldir. Çünkü yukarıda da izah edildiği üzere diğer tüm vakitlerin mazeretsiz şekilde geciktirilmesi hoş karşılanmazken ta'ciliyet gerektiren cumanın ikinci vaktine hatta gün batımına kadar özürsüz olarak geciktirilebilmesi doğru olmasa gerekir.

Cuma vaktinin çıkması durumunda veya çıkmasından şüphe edilmesi halinde namaza başlanmaz. Aynı şekilde en az şekliyle iki hutbe okunacak ve iki rekât kılınacak kadar vakit daralması durumunda cuma namazı değil, öğle namazı kılınacaktır. Şafiilere göre vakit içerisinde cumaya başlanıp, devamı vaktin dışına taşması halinde cuma değil, öğle namazı kılınacaktır. Bunun için yeni bir niyete ihtiyaç yoktur (Nevevî, 1991, s. 2, ss: 4-5).

Âlimler, cuma namazının kazasının aynı şekliyle yapılamayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle cuma namazı kılınmaması durumunda onun yerine öğle namazının kazasının yapılacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır (Nevevî, 1991, s. 2: 4).

Şehir

Mâliki, Şâfiî ve Hanbeli mezhepleri, cuma namazının sadece şehirlerde değil, köy özelliği taşıyan yerlerde de kılınabileceği görüşündedir. Onlara göre bir yerde cuma namazının kılınabilmesi için oranın dâru'l-ikame (yılın çoğunu geçirdikleri yer) olması yeterlidir (Mâverdî, 1994, s. 3: 16; Nevevî, 1991, s. 2: 4). Onlar konuyla ilgili şu delilleri ileri sürmüşlerdir. İlk cuma namazı Medine'den sonra Bahreyn'de bulunan Abdulkays bölgesi köylerinden Cevasa'da kılınmıştır. Ebu Hureyre Hz. Ömer'e Cevasa'da kılınan namaz hakkında sorunca Halife ona "Orada cuma namazını kıl ve nerede olursan ol kıl" (Beyhakî, 1991, s. 4: 322; Mâverdî, 1994, s. 3: 17) diye cevap vermiştir. Bu rivayet köy özelliği taşıyan yerlerde cuma namazının kılınabileceğini ortaya koymaktadır (Sahnûn, 1342, s.1: 152; Mâverdî, 1994, s. 3: 17; Şirbinî, 1997, s. 3: 208; İbn Kudâme, 1997, s. 3: 202).

Hanefiler ise, köy özelliği taşıyan yerlerde cuma namazının kılınmayacağı görüşündedir. Onlara göre bir yerde cuma namazının kılınabilmesi için oranın şehir olması

şarttır (Serâhsî, 1989, s. 2: 23). Hanefiler bunu Hz. Peygamberin “ Cuma ve teşrik tekbirleri ancak büyük şehirlerde olur.” (Ebû Yusûf, ts, s. 60; Abdurrezzâk, 1403, s. 3: 167; İbn Ebî Şeybe, 1409, s. 1: 439) hadisi ile İbn Ebî Şeybe’nin Hz. Ali’den mevkuf olarak rivayet ettiği “ Cuma, teşrik tekbirleri, Ramazan ve Kurban bayramı namazları ancak büyük şehirlerde icra edilir”¹ hadisini delil getirmektedirler. Sahabenin fethettiği her yerde cami ve minber yapmayı sadece büyük şehirleri aldıklarında bunu yapmaları cumanın ancak büyük ve geniş şehirlerde kılınabileceğini ortaya koymaktadır. Hanefilere göre bu konuda ittifak bulunmaktadır.

Hanefiler, cumhurun görüşüne şöyle itiraz etmektedir: Cuma namazı ve teşrik tekbirleri, umumu’l-belva olan yani toplumu ilgilendiren konulardandır. Cuma namazının köy özelliği taşıyan yerlerde kılınabileceği mümkün olsaydı Hz. Peygamberin bunu âm bir ifadeyle açıklaması gerekirdi ve aynı zamanda söz konusu haber mütevatir olarak nakledilmeliydi. Hâlbuki cuma namazının köylerde de kılınabileceğiyle ilgili rivayet, haber-i vahid şeklinde ve umum ifade etmeyen bir tarzda nakledilmiştir. O halde bu rivayet delil olarak kullanılamaz. Aynı zamanda köyler had ve cezaların uygulandığı yerler değildir. Çöllerde cuma namazı kılınmadığı gibi köylerde de cuma namazı kılınmaz (Mâverdî, 1994, s. 3; 17). Ayrıca onlar, diğer mezheplerin konuyla ilgili ileri sürdükleri rivayeti şöyle yorumlamışlardır. Cevâsa; köy değil, şehir özelliği taşıyan büyük bir yerdir. Rivayeti nakleden ravi’nin orayı köy olarak adlandırması bu yoruma zarar vermez. Zira Mekke bir şehir olduğu halde Allah onun için “Ümmü’l-kura” ifadesini kullanmıştır. Hz. Ömer’in “Nerede olursan ol cumayı kıl” sözü de Cevâsa gibi nerede olursan orada kıl” demektir (Serahsî, 1989, s. 2: 23; Ali el-Kârî, 1997, s. 1: 403).

Cumhur, bu itiraza şu şekilde cevap vermektedir: Yukarıda zikredilen deliller köylerde de cuma namazının kılınabileceğini ortaya koyduğu gibi “ Nerede olursanız olunuz cuma namazını kılınız” şeklindeki rivayet de oralarda cumanın kılınabileceğini ortaya koymaktadır. Zira bu rivayet umum ifade etmektedir. Dolayısıyla hem şehir, hem de köyü kapsamaktadır. Hz. Peygamberin Müzeniye köyü sakinlerine cuma ve bayram namazlarını kılmasını emreden bir yazı göndermesi ve İslam’da ilk cuma namazının Es’ad b. Zurâre tarafından bir köy olan Beni Beyâde taşlığında kırk kişiyle kılınması (İbn Mâce, ts, Salât, 78; Beyhakî, 1991, s. 3: 251; Hâkim, 1990, s.3: 206) köylerde de cuma namazının kılınabileceğinin delilidir. Ayrıca cuma, kılınması gereken farz bir namazdır. Diğer farz namazlarda şehir şartı aranmadığı gibi cuma namazı için de böyle bir şart aranmaz. Köyler, tıpkı şehirler gibi orada oturanlar için bir mesken yeridir. Bu özelliği nedeniyle şehirlere kıyas edilerek aynı hüküm verilebilir. “Cuma ve teşrik tekbirleri ancak toplayıcı şehirlerde olur” rivayeti, köyleri de kapsamaktadır. Çünkü köyler de toplayıcı özelliğe sahiptir (Mâverdî, 1994, s. 3: 17).

Cumhura göre “umumu’l-belva olan meselelerin âm şekilde nakledilmesi ve ahad bir yolla rivayet edilmemesi gerektiği” görüşü doğru değildir. Zira bu tür konularda haberin

¹ Şâfîler, Hanefiler tarafından delil olarak ileri sürülen bu rivayeti eleştirmiştir (Mâverdî, 1994, s. 3: 17).

² Kaynaklarda ilk cuma namazını kıldırın kişi hakkında farklı rivayetler yer almaktadır. Bazı rivayetlere göre Medine’de ilk cuma namazını kıldırın kişi Mus’ab b. Umeyr (Beyhakî, 1991, s. 3: 278), bazılarına göre ise Es’ad b. Zurare’dır (Hâkim, 1990, s. 1: 417). Rivayetler arasında çelişkili gibi görünen bu durum şöyle telif edilmiştir. Medine’de Hz. Peygamberin izni olmadan ilk cuma namazını kıldırın Es’ad b. Zurare, Hz. Peygamberin izniyle kıldırın ilk kişi ise Mus’ab b. Umeyr’dır. Şöyle de denmiştir; Mus’ab b. Umeyr âmir, Es’ad b. Zurare de fail konumunda olduğundan cumayı kıldırma işi bazen birine bazen de diğerine nisbet edilmiştir (Bunun için bkz. Muhammed Ali es-Seyis, 2002, s. 767; Mâverdî, 1994, s. 3: 19).

has ve ahad şekilde rivayet edilmesi mümkündür. Ayrıca bu meselenin açıklaması Hz. Peygambere bırakılmamıştır. Çünkü bizzat cumanın vacip olduğu Kitap tarafından beyan edilmiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber “ Biliniz ki Allah size cumayı bu senede, bu ayda ve bu saatte kesin bir şekilde farz kıldı” (İbn Mâce, ts, Salât, 78) buyurmuştur. Onlara göre bundan daha amm bir ifade olamaz (Mâverdî, 1994, s. 3: 18).

Görüldüğü üzere Hanefiler, cumanın sahih olabilmesi için onun şehirde kılınması gerektiği şartını ileri sürerek cumhurdan farklı düşünmüştür. Ebu Hanife (ö.150/767), cuma namazını şehirde oturanlara hasrederek alanı dar tutmuş, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805), kenar mahallelerde oturanlara, Ebu Yusuf (ö.182/798) ise ezan sesinin duyulabildiği yakın köy sakinlerine de teşmil ederek vücûbiyet alanını genişletmiştir (Ali el-Kârî, 1997, s. 1: 413-414; Mevsilî, 2010, s. 1: 109)). Malik b. Enes şehre üç mil ve daha az mesafedekilere, Evzâî, cumaya gidip akşam olmadan evine dönebilenlere, Serahsi ise (ö.483/1090), dinen seferi sayılmayacak kadar şehrin uzağında oturanlara cumanın vacip olduğunu zikrederek alanı daha da genişletmişlerdir (Serahsî, 1989, s. 2: 23-24). Cumhur ise şehirle beraber köy özelliği taşıyan yerlerde cumanın kılınabileceğini, bunun yanında belli bir mesafede olanlara da cumanın vacip olduğunu belirterek, vücûbiyet alanını iyice genişletmiştir.

Şehir dışında oturanların, cuma namazının sıhhati için şart koşulan sayıya dâhil olup olmayacakları, konumuz açısından önem arz etmektedir.

Hanefilere göre kişi şehir özelliği taşıyan yerde otursun ya da oturmasın cuma namazını kılması halinde şart koşulan sayıya dâhil olacaktır. Konuyla ilgili seferi olup olmamak durumu değiştirmez. Cumhur ise köy veya şehrin dışında oturanların sayıya dâhil olmayacağı görüşündedir. Onlara göre bu iki yer dışında oturanlara cuma farz olmadığına göre bunlarla sayı tamamlanmaz. Dolayısıyla seferi konumunda olanlar da aynı hükme tabidir.

Bize göre konuyla ilgili cumhurun ileri sürdüğü deliller daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü rivayetlerin zahiri, köylerde de cumanın kılınabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Hanefiler ise bu rivayetlerin zahirini yorumlamışlardır. Hâlbuki lafzın hakiki manasına hamledilmesi mümkünken onu mecaz manaya tevîl etmek hoş karşılanmamıştır. Ayrıca Hanefiler bir taraftan üç kişiyle cuma namazının kılınabileceği ifade ederken beri taraftan cumanın ancak şehirde kılınabileceğini şart koşmuşlardır. Şehir ise vali ve kadısı ile ahkâmın uygulandığı, aynı zamanda halkın tüm ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir yer olması yönüyle üçten fazla kişiyi barındırdığı ortadadır. Buna göre ileri sürülen şehir şartı problem teşkil etmektedir.

Tek Camide Kılınması

Fakihlerin çoğu, cuma namazının tek camide kılınması gerektiği görüşündedir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Sahnûn, 1342, 1: 153; Nevevî, 1991, s. 2: 5; İbn Kudâme, 1997, s. 3: 212). Hanefiler, bir özür nedeniyle olsun ya da olmasın şehirde cuma namazı yerine öğle namazının cemaatle kılınmasını mekruh görmüşlerdir. Onlar, Hz. Ali'den gelen bir rivayetin ve halkın uygulamalarının buna delalet ettiğini ifade etmektedirler. Zira eskiden beri insanlar, cuma mescidinde namaz kılmak için o gün şehirde bulunun tüm mescitlerin kapısına kilit vurmuşlardır. Bu da o vakitte mescitlerde cemaatle namazın kılınmayacağına

işaret etmektedir. Hanefilere göre şehirde oturanlar bu vakitte cuma mescidinde namaz kılmak üzere toplanacaklardır. Dolayısıyla söz konusu kişiler, mescitlerde öğle namazını cemaatle namaz kılamazlar. Ancak özür sahipleri -örneğin hapiste olanlar- cuma mescidine gidemeyeceklerine göre cemaatle namazı terk edip öğle namazını münferit kılacaklardır. Dolayısıyla onlar da buldukları yerde öğle namazını cemaatle kılmayacaklardır. Hanefiler bunun gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır: Şayet özür sahiplerine cemaatle namaz kılma izni verilecek olursa bu şekilde olmayanlar da onlara katılacaklardır. Bu da cuma mescitlerinde cemaatin azalmasına neden olacaktır. Köylerde oturanlar için böyle bir şart bulunmamaktadır. Onlar diğer günlerde olduğu gibi cuma günü de öğle namazını cemaatle kılacaklardır (Serahsî, 1989, s. 2: 25).

Şafiiler bu mevzuyu daha önce kılınma şartı başlığında ele almış ve cuma namazının sahih olması için kendisinden önce veya onunla aynı zamanda kılınan başka bir cuma namazının olmaması gerektiğine hükmetmişlerdir. İmam Şafii (ö.204/820) konuyla ilgili “ Şehirde ancak bir yerde cuma namazı kılınabilir. Şehrin büyüklüğü ve oradaki camilerin çokluğu durumu değiştirmez” (Şâfiî, ts, s. 1: 205) demiştir. Ancak o, Bağdat’a gittiğinde orada iki yahut üç yerde cuma namazının kılındığını gördüğü halde buna itiraz etmemiştir. Onun bu tavrı sonraki ulema tarafından tartışılmış ve mevzuyla ilgili birkaç görüş öne çıkmıştır. Öne çıkan görüşleri dört maddede özetlemek mümkündür;

Birincisi: Orada birden fazla yerde cuma kılındığı halde imam Şâfiî’nin buna itiraz etmemesi, şehrin büyüklüğü nedeniyledir. Bu görüşe göre büyük şehirlerde birden fazla yerde cuma namazını kılmak caizdir. Çünkü bütün insanların bir yerde toplanmaları zor ve meşakkatlidir. Şâfiî mezhebinin çoğunluğu bu görüşü tercih etmiş, en-Nevevi de (ö.676/1277) bunu en sahih görüş olarak aktarmıştır.

İkincisi: Ortasından nehir geçtiğinden Bağdat, iki şehir gibi kabul edilmiştir. Dolayısıyla orada birden fazla yerde cuma namazı kılınmış, imam Şâfiî de buna ses çıkarmamıştır. Bu görüşe göre bir şehirde ancak bir yerde cuma namazı kılınabilir. Büyük nehirlerin ayırdığı şehirlerde ise birden fazla yerde cuma namazı kılınabilir.

Üçüncüsü: Bağdat ve benzeri büyük şehirler köylerden meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle köylerin genişleyip birleşmesinden büyük şehirler oluşmuştur. Ancak köyler, özelliğini kaybetse de onlarla ilgili hüküm varlığını devam ettirmiştir. Bu görüşe göre bir şehirde birden fazla cuma kılınabilir. Günümüze uyarlanacak olursa merkez ilçelerin her birinde bir camide toplanmak şartıyla cuma namazı kılınabilir.

Dördüncüsü: Bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı hiçbir durumda kılınamaz. Bu görüş sahipleri, İmam Şafii’nin Bağdat’taki uygulamaya ses çıkarmamasını, meselenin içtihadî boyutuyla açıklamışlardır. Yani oradaki âlimler bu şekilde içtihat etiklerinden İmam Şafii de onların içtihatlarına karşı koymadı demişlerdir. Çünkü bir müçtehidin diğer müçtehidin içtihadını reddetme hakkı yoktur demişlerdir (Nevevî, 1991, s. 2: 5).

Konunun zuhr-i ahire bakan yönü olması nedeniyle burada zuhr-i ahir meselesine değinmekte yarar vardır. Bilindiği üzere zuhr-i ahir, cuma namazı kılındıktan sonra dört rekât öğle namazı yerine ihtiyaten kılınan namazdır. Yukarıdaki açıklamalardan hareketle bir şehirde birden fazla cuma namazı kılınamaz görüşü kabul edilmesi durumunda

uygulamadaki durum nasıl izah edilecektir? Zira tarih boyunca ve de günümüzde aynı şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınmaktadır. Esasen Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin döneminde var olmayan bu mesele, sonradan yani şehirlerin nüfusunun artması ve oradaki halkın tek camide toplanmasının zorlaşması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Zaruret haline gelen bu durumla ilgili birkaç görüş zikredilmiştir;

Birincisi: Birden fazla yerde cuma kılınması halinde onlardan sadece biri sahih olur. Bu görüşe göre önce kılınan cuma geçerli, diğerleri geçersiz olur. Bu durumda hangi cumanın önce kılındığı önem arz edecektir. Önce namaza niyet edenin, önce selam verenin, önce hutbeye başlayanın cuması sahih olur şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Önce niyet edenin cuması sahih olur denirse bu defa önce tekbire başlayanın mı yoksa onu bitirenin mi cuması sahih olacağı sorunu ortaya çıkar. Sultanın cemaatteki varlığı niyetin öncelik ve sonralığına etki edip etmeyeceği de tartışılmıştır. Bazılarına göre sultanın içinde bulunduğu cemaat sonradan niyet etse dahi onların cuması sahih olur. Bazılarına göre ise sultanın herhangi bir etkisi yoktur.

İkincisi: Bir yerde iki cuma aynı anda kılınması halinde ikisi de batıl olur. Bu görüşe göre vakit yetmesi durumunda yeniden cuma kılınır.

Üçüncüsü: Bir yerde kılınan iki cumadan hangisinin önce kılındığı bilindiği halde daha sonra bu konuda bir karışıklık meydana gelmesi durumunda cuma namazı tekrar kılınacaktır.

Dördüncüsü: İki cumadan birisinin önce kılındığı anlaşıldığı halde bunun hangisi olduğu tam olarak tespit edilememesi durumunda cuma namazı yine iade edilecektir. Söz gelimi iki hasta veya iki yolcu bir camiden tekbir sesinin daha önce geldiğini duyup bunun hangi camiden geldiğini tespit edemedikleri halde durumu cemaate bildirmeleri takdirde cuma yeniden kılınacaktır.

Beşincisi: Hangi cumanın önce kılındığı bilinmemesi durumunda Cuma namazı tekrar kılınacaktır. Çünkü problemlili bir durum söz konusudur. Sorumluluktan kurtulmak adına cumanın iadesi yapılır (Nevevî, 1991, s. 2: ss. 5-6).

Görüldüğü üzere cumanın iade edilmesi problemi tam olarak çözmektedir. Çünkü hangisinin daha önce kılındığı yine tam olarak anlaşılamayacaktır. Bu durum sürüp gidecektir. İşte böyle bir durumda işi adeta kökünden çözmek ve emin olmak için cuma namazının akabinde zuhr-i ahir namazının kılınması tercih edilmiştir.

Hülasa olarak Hanefi ve Şâfiilerde tercih edilen görüşe göre büyük ve kalabalık şehirlerde tek camide Cuma namazının kılınması meşakkatli olması halinde birden fazla camide Cuma namazı kılınabilecektir. Bu görüşe göre zuhr-i ahir namazının kılınması zorunlu değildir. Bununla beraber kılınmasında da herhangi bir sakınca görülmemiştir (İbn Abidin, 2003, s. 3: 16; Şirbinî, s. 1: 420).

Devlet Başkanının İzni

Hanefi mezhebi, cuma namazını kıldırma görevinin devlet başkanına ait olduğu görüşündedir. Onlara göre cuma namazının sahih olması için ya bizzat devlet başkanı, halife veya kadı bu işi yapacak yahut onların yetki verdiği biri kıldıracaktır. Aksi takdirde kılınan namaz sahih olmaz. Onlar bu konuda rivayet edilen şu hadisi delil olarak ileri

sürmektedirler: “Zalim veya adil bir imam olsa da cuma namazını terk etmesi caiz değildir” (İbn Mâce, ts, Salât, 78). Burada tehdit edilenlere imam da dâhil edildiğine göre cuma kıldırma sorumluluğu da ona verilmiştir. “Dört şey valilere bırakılmıştır. Onlardan biri de Cuma namazını kıldırma işidir” rivayeti cuma namazını kıldırma yetkisinin devlet başkanında olduğunu göstermektedir. Onlara göre bu işin devlet başkanının uhdesine verilmesi, işi kolaylaştırır, kargaşa ve fitneyi önler (Serahsî, 1989, s. 2: 25; Mevsîlî, 2010, s. 1: 109).

Hanefiler, devlet başkanının ya da onun yetki verdiği şahısların izni olmadan bir kişinin cuma namazını kıldırması halinde bu namazın sahih olmayacağı görüşündedirler. Onlara göre cuma namazının sahih olması için sultan veya onun izni şarttır. Ancak Sultanın izin verdiği bir kişi cuma namazını kıldırırken ölür, cemaat kendi aralarında başka bir kişinin imamlık yapması konusunda ittifak etmesi halinde bu ittifak sultanın izni yerine geçer ve onun kıldıracağı cuma namazı sahih olacaktır. Nitekim Hz Osman muhasara altında iken halk Hz. Ali'nin imamlığında cuma namazını kılmıştır. Dolayısıyla halkın kendi ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kendi aralarında birini seçmeleri, devlet başkanının halkın ihtiyacına göz önünde bulundurarak onlardan birini seçmesine benzetilmiş ve bizzat sultanın izni gibi sayılmıştır (Ali el-Kârî, 1997, s. 1: 406).

Şâfiî mezhebine göre cuma namazının sıhhat şartları içerisinde devlet başkanının ya da onun yetki verdiği birinin kıldırma şartı yoktur. Onlar bu konuda cumayı diğer farz namazlara kıyaslamışlardır. Günlük farz namazlarda sultanın kıldırma şartı ve izni olmadığı gibi Cuma namazında da böyle bir şart ve yetki bulunmamaktadır. Onlar, bu yönüyle sultan ve halktan biri arasında herhangi bir fark görmemiştir (Şâfiî, ts, s. 1: 204).

Hutbe

Bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma manasına gelen hutbe, dini terminolojide cuma ve bayram namazları gibi belli ibadetlerin icrası sırasında yapılan vaaz ve nasihati içeren konuşma şeklinde tanımlanmıştır (Baktır, 1998, s. 18: 425-428). Fıkıhçılar, hutbenin cuma namazının sıhhat şartlarından biri olduğuna dair şu delilleri zikretmişlerdir;

“Allah'ın zikrine koşunuz/gidiniz” ayetindeki emir ifadesi, hem namaz hem de hutbeyi kapsamaktadır. Emir lafzı vücûbiyet ifade ettiğine göre namaz gibi hutbe de vacip olmaktadır. Ayrıca burada “zikir” lafzı mücmel konumda ve beyana ihtiyaç duymaktadır. Hz. Peygamber iki hutbe ve namazla bu lafzı açıklamış ve “ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle namaz kılınız” diyerek onu pekiştirmiştir (Mâverdi, 1994, s. 3: 48; Serahsî, 1989, s. 2: 24).

Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre; “Hutbe iki rekât yerine(farz) kılındı. Hutbeye yetişemeyen (namazı) dört rekât kılsın.” (İbn Ebî Şeybe, 1409, s. 1: 460) Başka bir rivayette “Cuma dört rekât idi. Hutbe nedeniyle iki rekât yapıldı. Hutbeye yetişemeyen onu dört rekât olarak kılsın” (İbn Ebî Şeybe, 1409, s. 1: 461) demıştır. Bu rivayetler hutbenin, düşürülen iki rekât yerine farz kılındığını ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber hayatı boyunca hutbe okumadan cuma namazını kılmamıştır. Hutbe şart olmasaydı Hz. Peygamber bazı zamanlarda cumayı terk ederek onun farz olmadığını gösterirdi (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Döndüren, 1987, s. 9).

Şafiiler ve Hanefilerin bir kısmı, hutbeyi, düşürülen iki rekât yerine saydıklarından onu namazın bir bölümü olarak görmüşler ve vakit girmeden hutbenin okunmayacağına hükmetmişlerdir. Aynı şekilde abdestsiz veya cünüp iken okunması durumunda onun sahih olmayacağını ileri sürmüşlerdir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Nevevî, 1991, s. 2: 26). Ancak Hanefilerde tercih edilen görüşe göre hutbe namazın bir bölümü yerine geçemez. Çünkü Hutbe irad edilirken kıbleye dönme şartı bulunmazken namazda bu şart mevcuttur. Yine hutbe esnasında konuşmak onu geçersiz kılmadığı gibi hutbe esnasında abdestin bozulması ya da cünüp olmak da ona zarar vermez. Hâlbuki bunlar namaza zarar verir. Diğer bir ifadeye namazı ifsat eder. Tüm bunlar hutbenin cumanın bir parçası olmadığını ortaya koymaktadır (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Mevsilî, 2010, s. 1: 109).

2. CUMA NAMAZININ SIHHATİ İÇİN ÖNGÖRÜLEN CEMAAT SAYISI

Âlimler cuma namazının sahih olabilmesi için onun cemaatle kılınması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. İlgili ayette فاسعوا "koşunuz/gidiniz" (Cum'a 62/9) ifadesinin çoğul olarak gelmesi, onun cemaatle kılınan bir namaz olduğuna işaret ettiği gibi Hz. Peygamberin " Cuma namazı, cemaat halinde her Müslümana vaciptir" sözü de buna açıkça bildirmektedir. (Serahsî, 1989, s. 2: 24) Ancak ulema, cumada bulunması gereken kişi sayısı konusunda ihtilaf etmiştir. Konu fıkıh âlimleriyle sınırlı kalmamış, hadis imamlarını da içine alacak şekilde farklı kesimler tarafından tartışılmıştır. İbn Hacer'in (ö.852/1449) ifadesine göre İmam Buhari, cumanın şartları arasında sayı ile ilgili kesin bir kanaate varmadığından o konuda sadece rivayetleri aktarmakla yetinmiştir (İbn Hacer, 2005, s. 3: 229). Beyhakî ise İmam Buhari'nin aksine cumanın sahih olabilmesi için onun kırk kişi tarafından kılınması gerektiğini savunmuş ve konuyla ilgili İbn Mesud'dan gelen şu rivayeti delil olarak zikretmiştir. "Ben en son gelen olduğum halde Hz. Peygamber bize cuma namazını kıldırды ve biz kırk kişiydik. Hz. Peygamber şöyle dedi "Siz sıkıntılar çekecek, (sonunda) zafer elde edeceksiniz ve size kapılar açılacaktır." (Beyhakî 1991, s. 3: 180) Suyuti'nin (ö.911/1505) ifadesine göre Beyhaki, konuyla ilgili en sarıh delilin bu rivayet olduğu görüşündedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 253).

Cuma namazının kılınabilmesi için cemaat sayısının şart olup olmadığı meselesi fıkıh âlimleri arasında bir hayli tartışılmış bu mevzuda on beş hatta yirmi farklı görüşün olduğu belirtilmiştir.³ Çalışmanın alanı sınırlı olması ve belirtilen görüşlerin önemli bir kısmının delilden yoksun olması nedeniyle bu görüşlerin her birini detaylı incelemek yerine konuyu mezhepler bazında ele almanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Şu var ki cuma namazının bir kişiyle kılınabileceğini söyleyenler olduğu gibi (İbn Hazm, 2003, s. 3: 251) onun iki⁴, üç⁵, dört⁶, yedi⁷, dokuz⁸, on iki⁹, on üç¹⁰, yirmi¹¹, otuz¹², kırk¹³, kırk bir¹⁴, elli¹⁵,

³ İbn Hacer, konuyla ilgili görüş sahiplerini tek tek zikretmektedir. (İbn Hacer, 2005, s. 3: 230).

⁴ Zahiri mezhebi ve Nehâî, bu görüştedir. (İbn Hazm, 2003, s. 3: 251; İbn Hacer, 2005, s. 3: 229).

⁵ Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu görüştedir. (Bedreddîn el-Aynî, 2000, s. 3: 64).

⁶ Ebu Hanife bu görüştedir. (Bedreddîn el-Aynî, 2000, s. 3: 76).

⁷ İkrime bu görüştedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 254).

⁸ Rebîa bu görüştedir (Mâverdî, 1994, s. 3: 18).

⁹ Zührî bu görüştedir (Mâverdî, 1994, s. 3: 18).

¹⁰ İshâk bu görüştedir (İbn Hacer, 2005, s. 3: 230).

¹¹ Bir rivayete göre İmam Malik bu görüştedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 254).

seksen¹⁶ ve herhangi bir sınırlama olmaksızın bir gurup tarafından kılınması gerektiğini savunanlar¹⁷ da olmuştur.

2.1. Hanefilere Göre

Ebu Hanife (ö.150/767), Leys b. Sa'd (ö.175/791) ve Şâfiîlerden el-Müzenî'ye (ö.264/878) göre cumanın kılınabilmesi için İmam'ın dışında üç kişinin bulunması yeterlidir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Mâverdî, 1994, s. 3: 19). Buna göre cumayı kılan kişilerin mukim ya da hür olma şartı bulunmamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere misafir ve köle imam olabileceğine göre cemaat da olabileceklerdir. İmamlık için mukim olma ve hürriyet şartı yoktur. Aynı şey cemaat olmak için de geçerlidir. Nitekim Hz. Peygamber Mekke'de misafir olduğu halde cuma namazını kılmış ve Mekke halkına "Ey Mekke halkı siz namazınızı tamamlayınız. Çünkü biz yolcuyuz" (Malik b. Enes, 2004, sehiv, 504) buyurmuştur (Serahsî, 1989, s. 2: 25).

Ebu Hanife ve beraberindekilerin cumada en az üç kişinin olması gerektiğiyle ilgili delili şuna dayanmaktadır. "Allah'ın zikrine icabet ediniz"(Cum'a, 62/9) ayetinde emir; en az bir çağırıcı, bir zâkir yani hutbe okuyan(bunlar da müezzin ve imam olmaktadır) ve davete icabet edecek iki kişi gerektirmektedir. Dolayısıyla buradaki emir en az dört kişiyi icap ettirir. Çünkü dilciler iki kişi için tesniye, üç kişi için cem ifadesini kullanmışlardır. O halde cem' üçten az olmamalıdır. Buna göre imam haricindeki üç kişinin imamlık yapabilecek özelliklere sahip olmaları gerekir. Diğer bir ifadeyle onların içerisinde kadın ve çocuk bulunmamalıdır. Ancak onlardan birinin köle ve misafir olması halinde cuma sahih olacaktır. Çünkü bu ikisi gerektiğinde imamlık yapabilme imkânına sahiptir (serahsî, 1989, s. 2: 24; Tahavî, 1995, s. 1: 330).

Süfyan es-Sevrî (ö.161/778) ve Ebu Yusuf'a (ö.182/798) göre İmam'ın dışında en az iki kişi bulunması gerekir. Onlar, bu konuda mantıkçıların cuma kelimesine yüklediği manadan hareketle iki kişinin de cemaat hükmünde olduğu görüşündedirler. Nitekim Cemaat, bir araya gelme, toplanma olduğuna göre iki kişiyle de bu gerçekleşmektedir (Serahsî, 1989, s. 2: 24; Pala, 2006, ss. 285-302).

Bu görüşlere itiraz edilmiştir. Şöyle ki; Bir aslın şeri açıdan sabit olması için onun ya tevkifi veya icma yoluyla belirlenmiş olması gerekir. Cuma namazının kırktan daha az kişiyle kılınacağıyla ilgili bir nas veya icma bulunmamaktadır. Ancak cuma namazında sayının şart olduğu konusunda ittifak olmakla beraber onun miktarında ihtilaf vardır. Ulema cumanın tek kişiyle kılınmayacağı konusunda ittifak etmiştir. Dolayısıyla sayı şart olduğuna göre ve bazı sayıların diğerlerinden bir üstünlükleri olmayacağına göre sayının kırk olması gerektiğini kabul etmek iki sebepten daha münasiptir. Birincisi; Hz. Peygamberin kırk kişiyle cuma namazını kıldığı hususunda ittifak varken onun altında sayılarla kıldığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Üzerinde ittifak edilen sayı, ihtilaf edilene tercih edilir. İkincisi: Hz.

¹² Başka bir rivayete göre İmam malik bu görüştedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 254).

¹³ İmam Şâfiî bu görüştedir (Şâfiî, ts, s. 1: 202).

¹⁴ Ömer b. Abdulaziz bu görüştedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 255).

¹⁵ Bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel bu görüştedir (İbn Hacer, 2005, s. 3: 230).

¹⁶ Mâzurî bu görüştedir (İbn Hacer, 2005, s. 3: 230).

¹⁷ İmam Malik bu görüştedir (Mâverdî, 1994, s. 3: 19).

Peygamberin kırk kişiyle cuma namazını kıldığıyla ilgili rivayet mevcut iken üç veya dört kişiyle kıldığı konusunda herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Bu konuda şeriata uygun olana muvafakat etmek daha evladır (Mâverdî, 1994, s. 3: 20-21).

Evvâî (ö.157/774), Zührî (ö.124/742) ve Rebîâ'ya (ö.136/753) göre cuma namazının kılınabilmesi için on iki kişinin bulunması yeterlidir. “ Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki Allah'ın yanında bulunan, ticaretten ve eğlenceden daha yararlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.” (Cum'a, 62/11) ayetinin iniş sebebinde belirtildiği üzere yiyecek taşıyan bir kervanın Medine'ye girdiği haberi karşısında insanlar cumayı bırakıp kervana koştular. Hz. Peygamberin arkasında on iki kişi kaldığı halde O, cuma namazını kıldı. Bu da cuma namazının on iki kişiyle kılınabileceğini ortaya koymaktadır (Mâverdî, 1994(Mâverdî, 1994, s. 3: 18).

Şâfiiler, bu görüşe itiraz etmiştir. Onlara göre zikredilen rivayet, kırk sayısının şart olmadığına delil olmaz. Çünkü bahsi geçen rivayette, insanlar, namaza niyet ettikten sonra cumayı bırakıp gitmişlerdir. Dolayısıyla başlangıçta kırktan fazla kişi bulunmaktaydı. Kırk kişinin namazın sonuna kadar devam etmesinin şart olup olmadığı meselesi bundan bağımsız ayrı bir konudur (Mâverdî, 1994, s. 3: 21).

2.2. Malikilere Göre

Maliki mezhebi, cuma namazının kılınabilmesi için onun cemaat tarafından kılınması gerektiğini şart koşmakla beraber belli bir sayıyı ön görmez. Onlara göre sayıdan ziyade istitan yani yerleşik olmak önemlidir. Dolayısıyla evleri bitişik olan, sokak, çarşı ve mescidi olan her yerde cuma namazı kılınabilir. Bu konuda sayının azlığına (cemaat ifade eden sayıdan az olmamak şartıyla) ve çokluğuna itibar edilmez. Sayı yeterli olsa bile belli bir yerde yerleşik olmayanlara cuma namazı farz olmayacağına göre söz gelimi göçebe şeklinde yaşayanlar yüz ya da iki yüz kişi olsa da onlara cuma namazı gerekmeceğine göre asıl olan sayı değil, istitan yani yerleşikliklerdir (Sahnûn, 1342, s. 1: 152; İbn Rüşd, 1415, s. 1: 384).

Şafiiler, Malikilerin cuma namazının sıhhati için adedi nazara almayarak sadece yerleşik olmayı şart koşmalarını doğru bulmayıp eleştirmiştir. Onlara göre cuma namazının sıhhati için öngörülen adet ve istitan birer müstakil şarttır ve her ikisi de gereklidir. Bununla beraber ikisinden birisi geçerlidir denmesi halinde sayının daha muteber olması gerekir. Çünkü cuma namazını kılacak olan kişidir. Diğer bir ifadeyle sayıyı ifade eden kişilerle bu vazife ifa edilir.

2.3. Zahirilere Göre

Hasan b. Salih (ö.168/784), Ebû Sevr (ö.240/854), Şevkânî (ö.1250/1834) ve Zahiri mezhebine göre cuma namazı, biri imam diğeri de cemaat olmak üzere en az iki kişiyle kılınabilir. Cuma namazının cemaatle kılınması gereken bir namaz olduğu konusunda nas ve icma vardır. Ancak cemaatin adedi konusunda sabit bir delil yoktur. Buna göre cemaatin en azı iki kişidir. Çünkü cemaat bir araya gelme bir şeyin başka bir şeye eklenmesi olduğuna göre iki kişiyle de bu mümkündür. Diğer farz namazlarda iki kişiyle cemaat olup namaz kılınabildiğine göre cuma için de bu durum geçerlidir (İbn Hazm, 2003, s. 3: 251; Şevkânî, 1427, s. 6: 255; Mâverdî, 1994, s. 3: 19).

2.4. Şâfiî ve Hanbelilere Göre

Şâfiî ve Hanbeliler, cuma namazının cemaatle kılınması gerektiği konusunda diğer âlimlerle hemfikirdir. Ancak onlara göre cuma namazının sahih olabilmesi için onun imam dâhil kırk kişi tarafından kılınmış olması gerekir. Onlara göre cuma cemaatini oluşturan asgari kırk kişinin, akıllı, buluğ çağına ulaşmış, erkek ve tam hür olan Müslüman şahıslardan oluşması gerekir. Buna göre cemaati oluşturan kırk kişi arasında akli melekesi olmayan, çocuk, kadın ve köle olan kişiler bulunmamalıdır. Çünkü zikredilen özelliklere sahip olanlar bir eksiklik taşımaktadırlar. Ancak hasta olan kişiler bunlar gibi değildir. Hasta olan kişiye cumanın farz kılınmamasının nedeni, eksiklik değil, ona olan şefkatten dolaydır. Aynı şekilde cuma cemaatini oluşturan kırk kişi içerisinde misafir olmamalıdır. Başka bir deyişle kırk kişinin de mukim olması gerekir. Belli bir yerleşim yeri olmayıp hareket halinde olan, yaz ve kış aylarında farklı yerlere göç eden insanlara cuma namazı farz değildir. Yine onlara göre kırk kişi içinde kâfir ya da eşcinseller bulunması halinde cuma geçerli olmayacaktır. Ticaret yapmak veya ilim öğrenmek için bir yerde bulunan kişilere de cuma farz değildir. Dolayısıyla onlarla da cuma sahih olmaz (Şâfiî, ts, s.1: 201; Nevevî, 1991, s. 2: 10-11; Şirbinî, 1997, s. 1: 414).

Onlar Cumada yukarıdaki özelliklere sahip kırk kişinin hazır bulunmasıyla ilgili şu delilleri zikretmektedir;

a. Cuma namazının kaç kişiyle kılınması gerektiği konusu, tevkifidir. Diğer bir ifadeyle Allah, resulünden işitile geldiği şekildedir. Allah Resulünün de Medine’de kırk kişiyle kıldığı rivayet edilmiştir¹⁸. Yine o, “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılınız*” buyurmuştur. Hz. Peygamber kırk kişiyle cuma namazını kıldığına göre bizim de o sayıyla kaldırmamız gerekecektir (Şâfiî, ts, s. 1: 202; İbn Kudâme, 1997, s. 3: 204).

b. Hz Peygamber, *كل قرية فيها اربعون رجلا فعليهم الجمعة* “*İçinde kırk kişi bulunan köy sakinlerinin üzerine cuma vaciptir*”(Şâfiî, 1400, s. 61; Dârekutnî, 2004, s. 2: 312) buyurmuştur.

c. Muhammed b. İshak vasıtasıyla Abdurrahman b. Ka’b b. Malik’ten gelen bir rivayete göre kendisi şöyle demiştir: *Babam âma olmuştu. Ben onu cuma’ya götürüyordum. O, cuma ezanı duyduğunda “ Allah, Ebu Umame’ye (Es’ad b. Zurare’ye) rahmet etsin” derdi. Ben, “Babacığım, her cuma ezanı okunduğunda Es’ad b. Zurare’ye(neden) rahmet okuyorsun dedim. “Evet. Bize, Beni Beyâde taşılığında ilk cuma namazı o kaldırdı (Onun için ona rahmet okuyorum)” dedi. Ben, “o gün kaç kişiydiniz? ” diye sordum. “Kırk kişiydik” dedi.”* (Beyhakî, 1991, s. 4: 318).

Bu rivayetler, cuma namazının kırk kişi olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz Peygamberin kırktan az kişiyle cuma namazını kıldığı rivayet edilmediği gibi kırktan az olan kişilerin üzerine cumanın farz olduğu konusunda da bir delil bulunmamaktadır (Şâfiî, ts, s. 1: 202; Mâverdî, 1994, s. 3: 9-10).

İleri sürülen bu delillere itiraz edilmiştir: Şöyle ki; Hz. Peygamberin Medine’de kırk kişiyle cuma namazını kılmış olması onun daha az kişiyle kılınmayacağına delil olmaz. Hz. Peygamberin “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılınız*” hadisi de konuyla ilgili hüccet kabul edilmez. Çünkü bu vakia sadece görmeye dayalı bir rivayettir. Sadece

¹⁸ “Hz. Peygamber Medine’ye hicreti esnasında Ranuna vadisinde kırk kişiyle namaz kıldı” İmam Şâfiî böyle bir rivayetin bulunduğunu ancak bunun hadisçilere göre sabit olmadığını(hadis kriterlerine göre rivayet edilmediğini) ifade etmektedir (Şâfiî, ts, s. 1: 202).

görmeye(ayn) dayalı olan durumlar genellikle delil olarak tercih edilmez. Yine Hz. Peygamberin kırktan daha az kişiyle cuma namazı kılmadığı görüşü de doğru değildir. Zira cuma suresinde *واذا راوا تجارة* ayetinin iniş sebebinde zikredilen yiyecek taşıyan bir kervanın Medine'ye gelmesi karşısında insanların cumayı bırakıp o kervana koşmaları ve Hz. Peygamberin geriye kalan on iki kişiyle cumayı kılması cumada kırk kişi şartının olmadığını gösterdiği gibi kendisinin kırktan az kişiyle cuma namazını kıldığını da ortaya koymaktadır (Serahsî, 1989, s. 2: 25).

Yine Musâb b. Umeyr ve Es'ad b. Zurare tarafından on iki ve on dokuz kişiyle cuma namazının kılındığını nakleden rivayetler kırk şartını geçersiz kılmaktadır.

Görüşlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda zikredilen görüşler incelendiğinde her görüşün kendine göre makul bir gerekçesi olsa da görüş sahiplerinin birbirlerine itiraz ettikleri, bunun için bazen nassa bazen de akli istidlale başvurdukları görülmektedir.

Hanefiler, nastan ziyade cuma namazının farzietini bildiren emrin çoğul şeklindeki ifadesinden hareketle görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Onlar sayı şartını alt sınırı belirlemek için ifade etmişlerdir. Bununla beraber cuma namazının üç veya dört kişiyle kılınabileceğini bildiren rivayetler varit olmuştur. Ancak bu rivayetler hadis imamları tarafından zayıf görülmüş ve tenkit edilmiştir. Zaten Hanefiler de bu sebepten onları delil olarak kullanmamıştır.

Malikiler de nastan ziyade uygulamaya itibar ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim onlar, sayıdan ziyade yerleşik olmayı göz önünde bulundurduklarından üç veya dört kişiden çok olmak kaydıyla her yerleşim yerinde cuma namazının kılınabileceğine hükmetmiştir (İbn Rüşd, 1415, s. 1: 383).

Cuma namazının on iki kişiyle kılınabileceğini söyleyen Evzâî, Zührî ve Rebîâ gibi bazı imamlar (Mâverdi, 1994, s. 3: 18; Döndüren, 1987, s. 9), her ne kadar bunu rivayete dayanarak ifade etmiş olsalar da rivayetin kendisinden anlaşıldığına göre sözü geçen namaza başlama esnasındaki sayı, belirtilen rakamdan daha fazladır. Ayrıca Hz. Peygamberi bırakıp gidenlerin daha sonra namaza geri döndükleri haberi göz önünde bulundurulduğunda zikredilen sayıyla cuma namazının kılınmadığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla rivayet bu yönüyle hüccet olma özelliğini yitirmiş olmaktadır.

Zahirilerin cuma namazının sahih olması için ileri sürdükleri şart, nas veya icma'dan ziyade lafzi ve akli istidlale dayanmaktadır. Bu da doğal olarak onu diğer iki delile göre daha zayıf kılmaktadır. Ayrıca cuma namazının diğer vakit namazlara mukayese edilerek onlar için söz konusu olan hükmün cuma namazına da uygulanması uygun düşmemektedir. Çünkü cuma namazı, vücûb, sıhhat ve adap şartlarıyla diğer vakit namazlarından ayrılmaktadır.

Burada şunu söylemek mümkündür; zikri geçen mezhepler, Şafii ve Hanbeli mezheplerinin cuma namazının sıhhati için ileri sürdüğü kırk sayısının şart olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Onların konuyla ilgili Hz. Peygamberin "Cuma namazı

cemaat üzerine vaciptir” (Dârekutnî, 2004, s. 2: 305) sözünden hareketle böyle bir hükme varma ihtimali bulunmaktadır. Çünkü cemaat iki, üç, dört ve daha fazla kişiden oluşabilir.

Şâfiler ise konuyla ilgili akli delillerden ziyade nassa dayanmışlardır. Onlar Kab b. Malik (Ebû Dâvûd, ts, Salât, 221), Câbir b. Abdullah (Dârekutnî, 2004, s. 2: 307), İbn Mes’ud (Beyhakî, 1991, s. 3: 180) ve İmam Şâfiî’den (ö.204/820) gelen rivayetler (Şâfiî, 1400, s. 61) ile Ömer b. Abdülaziz’den (ö.101/720) gelen haberi (Beyhakî, 1991, s. 3: 253) delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Yaptığımız araştırma ile vardığımız neticeye göre cuma namazının sıhhati için öngörülen cemaat sayısı ile ilgili Şâfiî ve Hanbeli mezheplerinin delilleri, diğer delillere göre daha kuvvetli görünmektedir. Zira;

a.Yukarıda da ifade edildiği üzere Kab b. Malik tarafından rivayet edilen hadis, cuma namazında sayının kırk olmasını gerekli kılmaktadır. Bu rivayet, hadis âlimleri tarafından sahih ve hasen olarak kabul edilmiştir.¹⁹

Bu rivayet şuna delalet etmektedir; Mus’ab b. Umeyr bu olaydan uzun süre önce Medine’ye gitmiştir. Önceleri Müslümanların sayısı az olduğundan cuma namazlarını kılmamışlardır. Sayıları kırka ulaştınca Mus’ab, Es’ad b. Zurâre’ye cuma namazını kılmasını emretmiştir. Dolayısıyla Mus’ab, Müslümanların sayısının kırka ulaşmasını beklemiştir (Mâverdî, 1994, s. 3: 19). Kırk olunca da cuma namazını kıldırtmıştır. Burada cumanın kılınması için kırk kişinin şart olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Cuma namazı Mekke’de farz kılındığı halde orada kılınmayıp Medine’de kılınması da buna işaret etmektedir.

b. İbn Mes’ud’dan rivayet edilen hadis de cuma namazında sayının kırk olmasını gerektirmektedir (Beyhakî, 1991, s. 3: 180). Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz tarafından Şam ile Mekke arasında bulunan kişilere kırk kişi olmaları takdirde cuma namazını kılmaları gerektiğini bildiren yazısı da bunu desteklemektedir (Beyhakî, 1991, s. 3: 253).

c. İmam Şâfiî’nin rivayet ettiği “İçinde kırk kişi bulunan köy sakinlerinin üzerine cuma vaciptir” (Şâfiî, 1400, s. 61; Dârekutnî, 2004; s. 2: 312; Beyhakî, 1991, s. 3: 35) hadisi sayının kırk olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu rivayet muhalif görüşte olanlar tarafından metin ya da isnad açısından eleştirilmemiştir.

d. Şâfiî mezhebinin önemli alimlerinden olan Mâverdi (ö.450/1058), cuma namazının sahih olması için sayının kırk kişi olması gerektiği ile ilgili açık nas bulunduğunu ifade etmiştir. O, Hz. Peygamberin “ Kırk kişi bir araya gelince cuma namazı onlar üzerine vacip olur. Benden sonra emirler ortaya çıkacak ve hadis uyduracaklardır” hadisinin buna delalet ettiğini zikretmiştir (Mâverdî, 1994, s. 3: 20-21).

Şâfiî ve Hanbeli mezheplerinin cuma namazının sıhhati için ileri sürdükleri kırk kişi şartının geçersiz olduğuna yönelik karşıt rivayetler yetersiz ve zayıf görünmektedir. Nitekim Mus’ab b. Umeyr’in Medine’de on iki kişiyle cuma namazını kıldığı şeklindeki rivayet zayıf kabul edilmiştir (Beyhakî, 1991, s. 3: 255; Heysemî, 2001, s. 2: 176; Şevkânî, 1427, s. 6: 251). Aynı şekilde “ Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki Allah’ın yanında bulunan, ticaretten ve eğlenceden daha

¹⁹ Şevkânî, *Neylü’l-evlâ’*’da söz konusu hadisin kritiğini yapmakta, hadis imamlarının bu rivayeti sahih ve hasen olarak kabul ettiğini ifade etmektedir (Şevkânî, 1427, s. 6: 248-249).

yararlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Cum'a, 62/11) ayetinin iniş sebebinde belirtilen neden sebebiyle insanların cumayı bırakıp kervana koşmaları ve Hz. Peygamberin arkasında on iki kişi kaldığı halde cuma namazını kıldığını ifade eden rivayet de konuyla ilgili yetersiz kalmaktadır. Çünkü söz konusu olayda Hz. Peygamber, cuma namazına on iki kişiyle başlamadığı gibi aynı sayıyla bitirmediği yine aynı rivayetten anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamberi cuma saatinde bırakıp gidenlerin tekrar dönüp namaza yetiştikleri ifade edilmiştir (Mâverdî, 1994, s. 3: 18).

SONUÇ

Cuma namazının farz oluşu Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir. Cuma namazının farziyetiyle ilgili rivayetler göz önünde bulundurulduğunda onun Mekke'de kifâi, Medine'de ise aynı olarak farz kılındığı söylenebilir.

Cuma namazı; vücûb, sıhhat ve adap şartlarıyla diğer namazlardan farklılık arz etmiştir.

Âlimler, cuma namazının kılınabilmesi için bazı şartların gerektiği konusunda fikir birliği yapmış, ancak bu şartların sayısı ve başlıkları hakkında farklı düşünmüşlerdir.

Fakihlerin bir kısmı, cuma namazının sıhhati için cemaatte bulunması gereken sayı ile ilgili açık nas bulunduğunu iddia etmiş olsa da onların çoğunluğu konuyla ilgili açık nas veya icma bulunmadığı konusunda görüş birliğine varmıştır. Konu icthadi bir durum arz ettiğinden farklı yaklaşımlar sergilenmiş bunun sonucunda ise ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

Cuma namazının cemaat halinde kılınması gereken bir namaz olduğu konusunda ittifak olduğu söylenebilir. Fakat onun asgari kaç kişiyle kılınması gerektiği konusunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefi ve Maliki mezhepleri, cuma namazının cemaatle kılınması gereken bir namaz olduğunu kabul etmekle beraber onun kırk kişiyle kılınmasının şart olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Hanefî mezhebi, cuma kelimesinin ve ilgili ayette yer alan lafızların tahlilinden yola çıkarak belli bir sayının şart olduğunu ifade etmiştir. Ebu Yusuf ve Muhammed b. Şeybân'a göre bu sayı imam hariç iki kişi iken, Ebû Hanife'ye göre İmam hariç üç kişidir. Dolayısıyla Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre üç kişiyle, Ebu Hanife'ye göre dört kişiyle cuma namazı kılınabilir.

Mâlîki mezhebi, cuma namazının kılınabilmesi için belli bir sayıyı şart koşmamıştır. Onlar bu konuda sayıdan ziyade istîtan yani yerleşik olmayı öne çıkarmışlardır. Buna göre istîtanın söz konusu olduğu her yerde cuma namazı kılınabilir.

Şâfiî ve Hanbeli mezhepleri, Hz. Peygamberin uygulamalarından ve bazı rivayetlerden yola çıkarak cuma namazının sahih olması için en az kırk kişi tarafından kılınmasının şart olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hülâsa, cuma namazının vücûb ve sıhhat şartları içerisinde kırk sayısının şart koşulması, diğer şartlardan geri olmadığı gibi onlara göre daha kuvvetli delillere sahip olduğu söylenebilir. Hz. Peygamberin kırk kişiyle cuma namazını kıldığı hususunda ittifak varken onun altında sayılarla kıldığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Üzerinde ittifak edilen sayı, ihtilaf edilene tercih edilir. Ayrıca kırk sayısı, cuma namazının farz kılınış sürecindeki amaca daha uygun düşmektedir. Konuyla ilgili deliller incelendiğinde Şâfiî ve Hanbelilerin akli ve lafzi istidlallerden ziyade nassın zahirini esas aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte konu icthadi bir durum arz ettiğinden diğer mezheplerin görüşlerini ve dayandıkları delilleri bütünüyle reddetmek de mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, E. b. H. b. N el-Humeyrî (1403). *el-Musannef*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Ali el-Kârî, N A. b. S. (1997). *Fethu bâbi'l-inâye bi şerhi'n-Nukâye*. Beyrut: Şirketu dâri'l-Erkâm İbn Ebî'l-Erkâm.
- Baktır, M. (1998). Hutbe (C. 18, ss. 425-428). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bedruddîn Aynî, M. b. A. b. M. (2000). *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Bedruddîn Aynî, M. b. A. b. M. (ts). *'Umdetü'l-Kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ.
- Beyhakî, A b. H. b. A. (1991). *Ma'rifetü sünen ve'l-Âsâr*. Beyrut: Dâru Kuteybe.
- Beyhakî, A b. H. b. A. (2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Buhârî, M. b. İ. (ts). *Sahihu'l-Buhârî*. by: Dâru Tavkin necât.
- Dârekutnî, A. b. Ö. b. A. (2004). *Sünenü'd-Derekutnî*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Döndüren, H. (1987). *Cuma Namazı ve Kılınma Şartları* (C. 2, sayı.2, yıl 2). Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Ebû Dâvud, S. b. E. (ts). *Sünen*. Beyrut: Mektebetü'l- 'asriyye.
- Ebu Yusuf, Y. b. İ. (ts), *el-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Ferâhidî, H. b. A. (2003). *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Hâkim, M. b. A. b. M. (1990). *Müstedrek*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Hattabî, E. S. (1932). *Me'alimu's-sünen*. Haleb: el-Matbaatu'l-ilmîyye.
- Heysemi, N. A. b. E. (2001). *Mecmeu'z-zevâid ve men'u'l-fevâid*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- İbn Âbidîn, M. E. (2003). *Reddü'l-muhtâr*. Riyâd: Dâru âlemi'l-kutub.
- İbn Ebî Şeybe, A. b. M. b. İ. (1409). *el-Müsennef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Hacer, A. b. A. el-Askalânî. (2005). *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihî'l-Buhârî*. Riyâd: Dâru Tayyibe.
- İbn Hazm, A. b. A. b. S. (2003). *el-Muhalla bi'l-âsâr*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- İbn Kudâme, M. A. b. A. (1997). *el-muğni*. Riyâd: Dâru âlemi'l-kutub.
- İbn Mâce, M. b. Z. el-Kazvînî. (ts). *Sünen*. by: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, (1119). *lisânu'l-Arab*, Kâhire: Dâru'l-meârif.
- İbn Rüşd, M b. A b. M. (1415). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Karaman, H, (1993). *Cuma* (C. 8, ss. 85-89). İstanbul: TDV Yayınları.
- Mahalli, C. (2012). *Kenzu'r-râğibîn Şerhu Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Mâlik B. Enes, Â. el-Esbehî, (2004). *el-Muvata'*. Dubâi: Müessesetü'z-Ziyâd İbn Sultân.
- Mâverdi, A b. M. b. H. (1994). *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Mevsîli, A. b. M. b. M. (2010). *Kitâbu'l-İhtiyâr fi ta'li'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-ma' rife.
- Muhammed A. es-Seyis. (2002). *Tefsîru'l-âyâti'l-Ahkâm*. By: Mektebetü'l-asriyye.
- Müslim, b. H. el-Kuşeyrî, (ts). *el-Müsnedü's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâ.
- Müzeni, İ b. Y. b. İ. (1998). *Muhtasarü'l-Müzeni fi furû'î's-Şâfiyye*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Nevevî, M. Y. b. Şeref. (1991). *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-Müftîn*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Pala, A. İ. (2006). *Cuma namazına Dair*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy: 8.

- Sahnûn, A. b. S b. et-Tenûhî. (1342). *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Memleketü's-Suudiyetü'l-Arabiyye: Vizâretü'l-evkâfi'Suudiyye-Matbaatü's-saade.
- San'ânî, M b. İ. (ts). *Sübülü's-selâm Şerhu buluği'l-merâm*, Beyrut: Şirketu dâru'l-erkam b. Ebî'l-erkam.
- Serâhsî, Ş. (1989). *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Şâfiî, M b. İ. (1400). *Müsned*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye.
- Şâfiî, M b. İ. (ts). *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Şevkânî, M. b. A. (1427). *Neylu'l-eotâr min esrâri'l-munteka'l-ahyâr*. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Şirbinî, Ş. M. b. el-Hatîb.(1997). *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Taberânî, S. b. A. b. Eyyüb. (ts). *Mu'cemu'l-evsat*, Kâhire: Dâru'l-harameyn.
- Taberânî, S. b. A. b. Eyyüb. (ts). *Mu'cemu'l-kebîr*. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Tâberî, M b. Cerîr. (1994). *Tefsiru't-Taberi*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Tahâvî, A. b. M b. S. (1995). *Muhtasarı ihtilâfi'l-ulemâ*. Beyrut: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Tirmizî, M. b. İ. b. (1975). *Sünen*. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Zeccâc, İ. b. es-Serî. (1988). *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. Beyrut: Âlemu'l-kutub.